

מבט על, גיליון 364, 19 באוגוסט 2012

פגישה סעודית-איראנית: פיוס רגעי לקראת הסלמה?

יואל גוז'נסקי

בשבוע שעבר נפגשו מלך סעודיה ונשיא איראן בכינוס החרום של ארגון הוועידה האסלאמית (OIC) במכה, שהחליטה להשעות את פעילות סוריה בארגון. להחלטה יש בעיקר משמעות סמלית אך הזמנתו של נשיא איראן לוועידה על אדמת סעודיה מפתיעה, מפתיעה גם היענותו להזמנה בעיתוי זה. אחמדינז'אד, שהגיע בראש משלחת בכירים, אומנם ביקר בסעודיה (דצמבר 2005 ומארס 2007) אך לאור האירועים בסוריה והגברת המתרחשות בין איראן וסעודיה ביקורו בעל משקל רב. שתי המתרחשות האידאולוגיות והגיאוגרפיות המרכזיות במזרח התיכון נראות, ולו לשם צרכים "טקטיים", כמי שמנסות לגשר על המחלוקות ולשמר ערוצי קשר פתוחים.

לפני שנה יצא עבדאללה לראשונה בפומבי כנגד אסד. ההתבטאות יוצאת הדופן בחריפותה של המלך הסעודי, שתבע "להפסיק את מכונת ההרג", הייתה עדות נוספת להתייבשות של סעודיה, לאחר שעשתה זאת גם בבחריין, נגד החזית הרדיקאלית בראשות איראן. סעודיה – שמסייעת לאופוזיציה הלוחמת בסוריה – מבקשת לראות בנפילתו של אסד ולו בשל העובדה, כי בכך תאבד איראן את בת בריתה המרכזית, יתערער המערך הרדיקאלי ותינתן לסעודיה הזדמנות להנהיג מחנה סוני גדול ומגובש מבעבר. זאת, אם אכן הסונים יתפסו את השלטון בסוריה. איראן סעודי של עריקים רבים משורת המשטר בדמשק, בהם גם הגנרל מנאף טלאס, יכולה להעיד על הכיוון אליו חותרת הממלכה בהקשר זה.

לפני הפסגה הכריז נשיא איראן, כי היא מייצרת הזדמנות לפתור מחלוקות באמצעות גישור ופוליטיקה ולא באמצעות כוח צבאי. האם שני הצדדים מבינים כי המצב בסוריה קרוב לנקודת הכרעה ומבקשים לנסות להגיע לנוסחה מוסכמת באשר לאופיו של השלטון העתידי בסוריה? לא ברור. כך או כך, המפגש מצביע על רצונם להנמיך את המתרחשות ביניהם שגברה לאור האירועים בסוריה, המאופיינים במידה רבה במאבק עדתי. עבדאללה מצדו אמר, כי מטרת פסגת החירום היא לסייע "לאחד את השורות" בעולם האסלאמי ולפתור את המשברים במרחב, בראש ובראשונה בסוריה, אך לא רק בה.

שתי המדינות מצויות משני צידי המתרחש בעימות המתרחש בסוריה אך גם בנעשה בעיראק, בלבנון, בתימן, בבחריין ואף בצפון מזרח סעודיה, שם גוברת התסיסה האלימה בקרב המיעוט השיעי בממלכה. יתכן כי הסעודים, המוטרדים מהגברת מחאת השיעים בצפון מזרח הממלכה, מקווים כי באמצעות דיאלוג עם איראן ניתן יהיה לרסן את עוצמתה, מה שיסייע להם לשמור על שקט יחסי בקרב המיעוט השיעי בתחומם.

אירועי ה"אביב הערבי" העניקו "רוח גבית" לשיעים ואכן המחוז המזרחי – בו מרוכז רובו ככולו של המיעוט השיעי בממלכה – רוחש בשנה וחצי האחרונות. זאת, למרות ניסיונות של בית המלוכה, באמצעות הפעלת כוח אך גם על-ידי פיתויים כלכליים, להרגיע את השטח. הלוויות הרוגים ההפגנות הפכו להפגנת כוח כמוה לא נראתה במחוז מאז המהפכה האסלאמית. אומנם, האירועים הם בקנה מידה קטן ביחס למתרחש בסוריה אלא שהם משמעותיים בקנה מידה סעודי. השיעים נותרו בעיה ביטחונית לסעודיה לא רק בשל קרבתם הגיאוגרפית והרעיונית לאיראן, אלא גם, ואולי בעיקר, נוכח הימצאותם בסמוך למאגרי הנפט הגדולים בעולם. התססתם נועדה, בראיית סעודיה, להדגים בין השאר מה יהיה המחיר לפגיעה באינטרסים איראניים, במפרץ או הרכק משם – בסוריה.

למרות שסעודיה ואיראן מצויות במאבק איתנים בניסיון לעצב את מאזן הכוחות במזרח התיכון, שתייהן מבקשות לשמר את מאבקן במישור החשאי ועושות זאת בעיקר באמצעות "כוח רך" – בין היתר על-ידי הסתה הדדית ולוחמה פסיכולוגית באמצעות רשתות רדיו וטלוויזיה אך

גם באמצעות מימון מתנגדים מבית ושלוחים מטעם. למשל, אם לאיראן יש השפעה מסוימת בקרב השיעים בממלכה, לסעודיה – קשרים עם הבלוצ'ים והמיעוט הערבי בחוזיסטן. אך כל זאת, תוך שמירת הערוצים הכלכליים והדיפלומטיים פתוחים, כפי שמוכיח ביקורו של אחמדינג'אד.

לאור היריבות העמוקה בין השתיים, קשה לראות כיצד הביקור יוליד הסכמות משמעותיות. אולם, ניתן ללמוד ממנו, כי שתיהן מנסות לנהל אותו ויתכן שהן אף עושות הכנות ליום שלאחר אסד. דווח, כי טהרן מנסה לקדם הפסקת אש זמנית שתסייע לה, משום הבנתה, כי התנאים בשטח אינם לטובתה. במקביל למאמץ הדיפלומטי האינטנסיבי שבעיצומו מצויה איראן (המארכת בסוף החודש גם את ועידת הפסגה של המדינות הבלתי מזדהות), שנועד למנוע את נפילת אסד או לכל הפחות לשמר לעצמה השפעה "ביום שאחרי" נפילתו, מנסה איראן גם לשפר את יחסיה המתוחים עם סעודיה על-ידי שמירת ערוצי ההידברות פתוחים.

איראן הגיעה לוועידה כשידה על התחתונה – השיח בדבר תקיפת מתקני הגרעין עולה מדרגה, הנפט הסעודי מציף את השווקים בעוד איראן מתקשה למצוא קונים לנפט שלה וכלכלתה מצויה במשבר. בנוסף, אסד, בעל הברית המרכזי שלה במרחב מתנדנד ונדמה, כי תמיכת סין ורוסיה אינה עוד איתנה כבעבר. על איראן להניח, בנוסף, כי היכולות הצבאיות של האופוזיציה יגברו בהדרגה, בין השאר תודות לסיוע הניתן להם ממדינות המפרץ. אם הערכות אלו נכונות אזי כל יום שעובר מקרב את קץ המשטר.

כל ניסיון להשפיע על היום שלאחר נפילת אסד יצריך שיתוף פעולה סעודי ואיראן מבינה זאת. ראייה לכך שאיראן עושה הכנות ליום שלאחר נפילת אסד, היא העובדה, כי היא מבקשת לקשור קשרים עם גורמי אופוזיציה סוריים ובכך לנסות ולהשפיע על הרכב המשטר העתידי. לביקורו של נשיא איראן היו גם מניעים מיידים ו"טקטיים" יותר – ניסיון לעצור ולו במעט את הסחף נגד סוריה בעולם הערבי והמוסלמי כמו גם להשתדל אצל עבדאללה, כפי שאיראן עשתה קודם לכן מול קטר וטורקיה, שיפעל למען שחרור האיראנים שנתפסו בסוריה. גם סעודיה זקוקה לאיראן, לה השפעה לא מבוטלת בסוריה, אם היא מבקשת לכוון משטר ידידותי לה. איראן מסוגלת להקשות מאוד על כל מאמץ לכוון ממשלה חלופית בדמשק, להאריך את מלחמת האזרחים ולהקשות על ייצוב המדינה.

הן סעודיה והן איראן לא מרוצות מעמדת הקהילה הבינלאומית בכלל והמערבית בפרט, וזאת משיקולים מנוגדים – בעוד סעודיה רוצה לראות יותר מעורבות חיצונית, איראן אינה רוצה לראות כל מעורבות חיצונית. ברקע לביקור, כנראה, הבנה איראנית, כי זה עניין של זמן עד שאסד ייפול. סעודיה מבקשת להימנע מהרחבת העימות, בו לשתי המדינות יש הרבה מה להפסיד. הרי לכם מפגש אינטרסים.

הגישה המפויסת שהציג המלך עבדאללה כלפי נשיא איראן במהלך הכינוס (באקט סמלי הושיבו לידו בקבלת הפנים) נועדה, ככל הנראה, לסייע בהשגת הסכמה בעניין סוריה. אולם, הסיכויים למציאת נוסחה שתרכזה את שני הצדדים אינם גבוהים משום שעבור שתי המדינות האירועים בסוריה הם במידה רבה בבחינת "משחק סכום אפס" – מלחמת האזרחים הגיעה לשלב כזה ששניהם יתקשו לסגת מהעמדות שהציגו ומהמחויבויות (הסותרות) שהעניקו לצדדים.

לא מן הנמנע ששתי המדינות פועלות תחת ההנחה שמשטר אסד יקרוס. ניתן להעריך, כי לשתיהן אינטרס בסיסי לנצל את כשלון מתווה ענאן (שהם לא לקחו בו חלק) והעייפות ההדדית של כוחות המרי ושל המשטר, כדי לנסות ולשמר את הישגיהן היחסיים ולמנוע סיכונים. נפילת אסד עלולה לקחת עוד פרק זמן לא מבוטל. אם זו גם הראיה בריאד וטהרן אזי הקושי להביא להכרעה צבאית מקרב אותן לנסות ולמצוא פתרון דיפלומטי אזורי למשבר, שהחרפתו עלולה לגבות משתייהן מחיר יקר.